

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра міжнародних економічних відносин

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Петрушенко Ю.М.

_____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»
освітньо-професійної програми «Міжнародні економічні відносини»
на тему «ПЕРЕДУМОВИ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ
СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ»

Здобувача вищої освіти 4 курсу _____

Д.В. Пасюга

групи МЕ-91а

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Керівник доцент, к.е.н. _____

Л.І. Хомутенко

ЗМІСТ

ВСТУП	2
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	5
1.1 Міжнародний поділ праці як форма міжнародної спеціалізації.....	5
1.2 Теорії міжнародної спеціалізації.....	7
2 АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ.....	13
2.1 Структура зовнішньої торгівлі України	13
2.2 Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України в контексті міжнародної спеціалізації	18
2.3 Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України в контексті міжнародної спеціалізації послуг	21
3 НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ	24
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:.....	30

ВСТУП

Тема бакалаврської роботи є актуальною і має велике значення для вивчення економічного розвитку національної економіки. Україна, як країна з розвинутою індустріальною базою та потужним потенціалом, має можливості для підвищення своєї міжнародної конкурентоспроможності через спеціалізацію у певних галузях. Передумови розвитку міжнародної спеціалізації української економіки пов'язані зі змінами в глобальному економічному середовищі та процесами глобалізації. Вільний рух капіталу, товарів і послуг між країнами створює умови для ефективного використання національних ресурсів та спеціалізації у певних галузях, що може призвести до збільшення виробництва, експорту та залучення іноземних інвестицій.

Тема роботи вже привертала увагу дослідників та економістів, але на даний момент не можна сказати, що вона була вичерпно досліджена. Хоча деякі аспекти міжнародної спеціалізації були розглянуті, є багато невирішених питань та потенціалу для подальшого дослідження. Існують деякі наукові праці та дослідження, які зосереджуються на міжнародній конкурентоспроможності України, розвитку експортно-орієнтованих галузей та проблемах, пов'язаних з міжнародними відносинами. Проте, детальний аналіз передумов та факторів, що впливають на міжнародну спеціалізацію України, ще не був достатньо проведений.

Об'єкт дослідження: міжнародна спеціалізація України на світовому ринку.

Предмет дослідження: передумови та фактори, що впливають на розвиток міжнародної спеціалізації України.

Метою даної бакалаврської роботи є розгляд міжнародної спеціалізації України на світовому на ринку та в умовах світової глобалізації.

Завданнями дослідження є:

- 1) Оцінити наукову літературу та дослідницькі роботи з питання розвитку міжнародної спеціалізації країн.
- 2) Розглянути теоретичні основи міжнародного поділу праці та міжнародної спеціалізації.
- 3) Оцінити потенціал та переваги України для розвитку міжнародної спеціалізації.
- 4) Запропонувати рекомендації та стратегії щодо зміцнення конкурентних позицій України на міжнародних ринках шляхом розвитку міжнародної спеціалізації.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань у бакалаврській роботі був використаний аналітичний підхід для зіставлення та аналізу наукової літератури, статистичних даних, дослідницьких робіт, звітів міжнародних організацій та інших джерел, що дозволить зробити огляд існуючих даних та думок з проблематики міжнародної спеціалізації.

Статистичний метод використовувався при аналізі статистичних даних, індексів, показників розвитку економіки, зовнішньої торгівлі та інших факторів для виявлення залежностей, трендів та перспектив міжнародної спеціалізації.

Інформаційною базою для дослідження використовувалися різноманітні джерела інформації, що дозволять здійснити об'єктивне та комплексне дослідження. До інформаційної бази використовувалися: дослідження, монографії, статті, наукові збірники та інші видання, які присвячені проблемам міжнародної спеціалізації, економічному розвитку, зовнішній торгівлі, інноваційному менеджменту та суміжним галузям. Статистичні дані були використані з даних Державної служби статистики України які містять інформацію про зовнішню торгівлю, експорт послуг та інші показники економічного розвитку.

Інтернет-ресурси веб-сторінки урядових органів, міжнародних організацій, дослідницьких центрів, академічних установ та інших джерел, що містять актуальну інформацію про тему дослідження.

Практичне значення отриманих результатів даної роботи включає визначення потенційних напрямків розвитку міжнародної спеціалізації України. Результати дослідження вказують на нові можливості та потенціал для розвитку міжнародної спеціалізації України. Це може сприяти формуванню стратегій інвестицій, розвитку інноваційних проектів та розширенню економічного співробітництва з іншими країнами.

АПРОБАЦІЯ МАТЕРІАЛІВ РОБОТИ

Результати наукової роботи оприлюднено в статті в Електронному Міжнародному науковому журналі «Наука Онлайн»: Пасюга Д.В. «Передумови та фактори розвитку міжнародної спеціалізації України».

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

1.1 Міжнародний поділ праці як форма міжнародної спеціалізації

У сучасній глобалізованій економіці міжнародний поділ праці та міжнародна спеціалізація відіграють важливу роль у формуванні та розвитку національних економік. Країни, зосереджуючись на виробництві та експорті певних товарів або послуг, намагаються забезпечити конкурентні переваги та підвищити свою економічну ефективність.

Міжнародний поділ праці відображає процес відокремлення різних видів трудової діяльності на міжнародному рівні, які взаємодіють та доповнюють один одного, забезпечуючи міжнародний обмін товарами, послуг та інших видів діяльності. Цей процес спочатку розпочинається в межах країн, потім охоплює сусідні країни та зрештою розповсюджується на весь світ. Міжнародний поділ праці є важливим елементом міждержавних економічних відносин та умовою загальної економічної взаємозалежності. Перед промисловим переворотом міжнародний поділ праці ґрунтувався на відмінностях природно-кліматичних умов виробництва, таких як клімат, ґрунти, надра, водні та лісові ресурси. Ця залежність спеціалізації виробництва залишається в силі і досі. На індустріальній стадії виробництва спеціалізація збільшується та базується на різних факторах виробництва, таких як капітал, праця, підприємницькі здібності та знання. Принцип порівняльних переваг домінує в економічних відносинах між країнами, що означає, що країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони можуть створити з меншими витратами, порівняно з іншими країнами [1].

Міжнародна виробнича кооперація є формою спільного або взаємоузгодженого виробництва за участю кількох країн. Ця форма співпраці має особливе значення у промисловості, такій як машинобудування, електроніка, хімія та інші галузі, де виробляється високотехнологічна продукція. Міжнародна кооперація значно сприяє підвищенню темпів

науково-технічного прогресу, диверсифікації виробництва та розвитку компаній-конгломератів [1,2].

Міжнародна виробнича кооперація об'єднує ресурси виробництва в єдиному організаційно-технологічному процесі, який здійснюється за допомогою укладання відповідних контрактів та угод, що регулюють технічні, торговельні та економічні питання. Література виокремлює три основні способи налагодження коопераційних зв'язків: спільні програми, договірна спеціалізація та інтегрована кооперація. Останнім часом в світі, зокрема в постсоціалістичних країнах, розвивається інтегративне кооперування, яке полягає в об'єднанні капіталу кількох суб'єктів з різних країн з метою досягнення спільно узгоджених цілей. Створення спільних підприємств стало найпоширенішим видом інтегративної кооперації. Також важливим є розвиток мультинаціональних корпорацій, які мають багато специфічних особливостей порівняно зі спільними підприємствами [1,2].

Сьогодні науково-технічний прогрес зумовлює глибший поділ праці та чітке визначення пріоритетів між виробництвами різних країн. Це обумовлено зміною потреб більшості населення та попиту на товари, що робить неефективним виробляти всі можливі варіанти продукції лише в одній країні. Отже, виникає потреба у спеціалізації країн на виробництві та постачанні на світовий ринок певних видів товарів. Ця тенденція призводить до того, що лідерами на світовому ринку стають найбільш багаті на ресурси та найбільш технічно розвинені країни світу, які здатні виробляти товари за низькою ціною та бути конкурентоспроможними. Однак, варто зазначити, що це можливо лише в ідеальних умовах, тому що кожна країна здатна виробляти лише ті товари, що для неї є вигідними та конкурентоспроможними на світовому ринку [3].

Розвиток національної економіки країни не може відбуватися відособлено або замкнуто, оскільки це може привести до глобальної відсталості, нездатності бути конкурентоспроможним та ослаблення, а в результаті - до криз. На сучасному етапі існування суспільства неможливо

полагодитися тільки на натуральне господарство та бартерний обмін продовольством. Історично світове господарство зародилося як безперервне та стабільне економічне співробітництво між державами завдяки взаємовигідному економічному обміну. Активний розвиток світового ринку сприяв активізації економічних зв'язків між країнами та спеціалізації більшості з них. Це призвело до посилення міжнародного поділу праці, що надає можливість забезпечити потреби держав у різноманітній продукції, сировині, робочих ресурсах, капіталі та інформаційних потребах. Це, в свою чергу, сприяє інтенсифікації міжнародної торгівлі та розвитку продуктивних сил суспільства на рівнях - національному та світовому. Міжнародний поділ праці зумовлений географічним положенням держав, їх ресурсами, національно-історичними особливостями та доцільністю виробництва конкретного виду продукції [4]. Критерій науково-технічного розвитку є особливо важливим. Однак це веде до співпраці, співдружності та навіть до об'єднання національних господарств.

1.2 Теорії міжнародної спеціалізації

Міжнародний поділ праці був започаткований у XVII-XVIII столітті в епоху мануфактурного періоду розвитку капіталізму та став основою для виходу підприємств за межі внутрішніх ринків країн. Адам Сміт проілюстрував концепцію міжнародного поділу праці у виробництві окремих товарів. Наприклад, британські грубі сукна та залізні товари були кращі за французькі, тоді як шовк, вироблений у Франції, був кращим та дешевшим, ніж англійський. У Польщі, на відміну від інших країн, майже відсутній промисловий сектор.

У своїй теорії А. Сміт поєднав з'явлення грошей з глибшим поділом праці та вважав, що це призводить до розвитку торгівлі та промисловості, що

сприяє збільшенню добробуту нації і зменшенню робочого часу. На відміну від цієї позиції, Прудон критикував ідеї класичної школи та стверджував, що поділ праці має як "добрі" (зростання продуктивності праці на основі механізації), так і "погані" (зростання безробіття та бідності через впровадження нових технологій) наслідки для суспільства, які потрібно усувати. Однак саме поглиблений поділ праці лежить в основі економічного розвитку суспільства [6].

Д. Рікардо розширив і поглибив ідеї А. Сміта, створивши теорію порівняльних витрат, яка доводить вигідність міжнародної торгівлі, навіть для товарів, виробництво яких не залежить від природних умов. Він використав принцип порівняльних переваг, щоб показати, що кожна країна повинна виробляти та експортувати ті товари, виробництво яких є найбільш продуктивним для неї, що забезпечує більш низькі витрати праці та капіталу. Сучасна економічна наука розробила та уточнила різні моделі міжнародної торгівлі, що базуються на теорії порівняльних переваг і враховують сучасні умови, проте міжнародна спеціалізація у теорії Рікардо тільки доповнює ідеї А. Сміта [7].

В середині 1920-х років, шведські економісти-неокласики Елі Хекшер та Бертіл Олін розробили теорію співвідношення факторів виробництва, яку пізніше було названо Хекшера-Оліна. Згідно з теорією, країни експортують продукти, які використовують більше надлишкових факторів виробництва, а імпортують продукти, які використовують більше дефіцитних факторів. Наприклад, якщо країна має більше робочої сили в порівнянні з іншими факторами виробництва, то вона експортуватиме товари, які використовують більше робочої сили, тоді як імпортуватиме товари, що вимагають більше інших факторів виробництва. Продукт вважається трудомістким, якщо він вимагає більше робочої сили в порівнянні з іншими продуктами [8].

Теорія Хекшера-Оліна, що розкриває принципи структури міжнародної торгівлі, розпочинається спеціальним розділом, який висвітлює причини міжнародних відмінностей у цінах до настання торгових відносин. Згідно з

Хекшером та Оліном, джерелом відмінностей порівняльних витрат є співвідношення факторів виробництва, а не різниці в попиті або технології в різних країнах. Згідно цієї теорії, саме відмінність між співвідношенням факторів виробництва формують міжнародну спеціалізацію [8].

У 1991 році Майкл Портер, американський економіст, опублікував книгу "Конкурентні переваги країн". У своїй книзі він запропонував новий підхід до аналізу розвитку міжнародної торгівлі, який базується на теорії конкурентних переваг країн. У сучасних умовах, значна частина світових товарних потоків пов'язана з придбаними, а не природними перевагами, які були сформовані в процесі конкурентної боротьби. Портер показує, що на світовому ринку конкурують фірми, а не країни, тому він детально розглядає, як фірма може створити і утримувати конкурентну перевагу, а також яка роль уряду в цьому процесі. У цій теорії, конкурентні переваги, які дозволяють фірмі домагатися успіху на світовому ринку, залежать від правильно обраної конкурентної стратегії і співвідношення факторів, що визначають ці конкурентні переваги. Вибір конкурентної стратегії фірмою залежить від структури галузі, у якій вона діє, та від тієї позиції, яку вона займає в своїй галузі. Ринкова структура галузі, кількість конкуруючих фірм, наявність товарів-субститутів, а також конкурентні позиції постачальників сировини й устаткування і споживачів кінцевої продукції - все це впливає на ступінь монополізації в галузі та прибутковість фірми [9].

Таблиця 1.1 – Теорії міжнародної спеціалізації. Складено автором на основі джерел [1][6][7][8].

Назва теорії	Пояснення міжнародної спеціалізації
Теорія відносної переваги	Кожна країна повинна спеціалізуватися на виробництві тих товарів, виробництво яких вона володіє відносною перевагою порівняно з іншими країнами.
Теорія факторної пропорції	Кожна країна повинна спеціалізуватися на виробництві тих товарів, виробництво яких вимагає тих факторів виробництва, які є в неї більш доступними та дешевшими.

Продовження таблиці 1.1

Теорія продуктивності	Кожна країна повинна спеціалізуватися на виробництві тих товарів, виробництво яких потребує менше витрат ресурсів (праці та капіталу) порівняно з іншими країнами.
Теорія міжнародного продуктового ланцюга	Країни повинні спеціалізуватися на окремих ланках міжнародної продуктового ланцюга, залежно від своїх конкурентних переваг та доступу до ресурсів.
Теорія диференціації продукту	Кожна країна повинна спеціалізуватися на виробництві товарів, які мають унікальні характеристики та переваги порівняно з аналогічними товарами, які виробляються в інших країнах.

В таблиці 1.1 наведено детальніші пояснення та теоретичні основи, що стосуються міжнародної спеціалізації. У цій таблиці представлені різні теорії, які висвітлюють принципи та фактори, що впливають на спеціалізацію країн у міжнародній торгівлі. Це дозволяє глибше зрозуміти процеси формування міжнародної спеціалізації та розглянути різні підходи до її аналізу

1.3 Фактори формування міжнародної спеціалізації

Формування міжнародної спеціалізації виробництва товарів і послуг залежить від багатьох факторів, включаючи:

1. Існуючі та потенційні виробничі потужності, наявність трудових ресурсів, здатність до зростання чисельності та кваліфікації працівників в конкретній країні;
2. Рівень національного доходу, можливості його зростання та внутрішній ринок;
3. Природні ресурси та кліматичні умови;
4. Географічне положення країни щодо інших країн та наявність розвинутої транспортної інфраструктури;

5. Економічні зв'язки між країнами, можливості їх подальшого розширення та диверсифікації [3].

У теорії та практиці міжнародних економічних відносин, концепція міжнародної конкурентоспроможності базується на оцінці порівняльних переваг національних економік з використанням складних індикаторів, що відображають вплив ключових факторів на різні аспекти економічної діяльності на макро- та мікрорівнях. Для визначення конкурентоспроможності економіки найбільш впливовими є дослідження міжнародної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (WEF), Міжнародного інституту менеджменту розвитку (MIMP) та Міжнародного інституту управління розвитком (IMD), які застосовують методології, що дають змогу оцінити конкурентоспроможність за допомогою одного показника, що ґрунтується на складному алгоритмі, що враховує багато факторів. Найвідоміші методики оцінки включають Індекс розвитку людського потенціалу (HDI), Глобальний індекс миру (GPI), Індекс сприйняття корупції (CPI), Індекс глобалізації, Індекс легкості ведення бізнесу, Індекс свободи преси (PFI) та Індекс економічної свободи [10]. Хоча є й інші індекси, які оцінюють меншу кількість країн за короткий проміжок часу.

Існують усі передумови належному розвитку України як незалежної держави. Серед них можна відзначити наявність промислових, сировинних та водних ресурсів, що забезпечує достатню кількість продуктів харчування для населення. Крім того, наявність потенційно висококваліфікованих кадрів та їхній високий рівень мотивації стимулюють ефективне використання робочої сили та розвиток ринку праці. Географічне положення України, наявність виходу до моря та перспективи міжнародної співпраці також є перевагами. До того ж, членство України в СОТ та її асоційоване членство в ЄС є ключовими факторами у розвитку ефективної зайнятості та міжнародної інтеграції. Однак, для активної інтеграції в міжнародні економічні структури, необхідно провести системну ринкову трансформацію, реструктуризацію та відкритість

економіки, що створить можливості для включення економіки України у глобальні процеси та структури [11]. Тому, для розвитку України як сучасної держави необхідно належно оцінити роль та місце зовнішньоекономічних зв'язків у її народному господарстві .

Формування міжнародної спеціалізації виробництва товарів і послуг залежить від багатьох факторів, таких як наявність виробничих потужностей та трудових ресурсів, рівень національного доходу та природні ресурси, географічне положення та розвинутість транспортної інфраструктури, а також економічні зв'язки між країнами. У теорії та практиці міжнародних економічних відносин, концепція міжнародної конкурентоспроможності базується на складних індикаторах, що відображають вплив ключових факторів на економічну діяльність на макро- та мікрорівнях.

Україна має потенціал для належного розвитку як незалежної держави, зокрема наявність промислових, сировинних та водних ресурсів, потенційно висококваліфікованих кадрів, розвинутих науково-дослідних інститутів та технічних університетів. Однак, для досягнення успіху в міжнародній конкуренції, необхідно зосередитися на підвищенні конкурентоспроможності економіки за допомогою удосконалення технологій виробництва, залучення іноземних інвестицій та розвитку зовнішньої торгівлі.

2 ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз структури зовнішньої торгівлі України

Успішний розвиток української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі залежить від її пристосування до змін у міжнародних економічних відносинах. Особливу увагу слід приділити розвитку зовнішньоторговельних зв'язків з іноземними партнерами, зокрема переорієнтації експорту на ринок Євросоюзу за допомогою Угоди про асоціацію та Зони вільної торгівлі з ЄС. Однак, варто підкреслити, що цей процес вимагає впровадження макроекономічних принципів, що специфічні для даного контексту, дотримання європейських стандартів і норм, а також співпраці з країнами ЄС у створенні спільних виробничих ланцюгів та імпорту сучасних технологій.

Значний вплив на структуру зовнішньої торгівлі України мають такі фактори, як географічне розташування країни, її економічний потенціал, конкурентоспроможність на світових ринках, наявність торговельних угод та інші. Важливим аспектом є також роль ключових партнерів у зовнішньоторговельних операціях України.

Дослідження структури зовнішньої торгівлі України є невід'ємною складовою процесу вивчення розвитку економіки країни та визначення стратегічних напрямків розвитку зовнішньоторговельних відносин. Цей аналіз дозволяє ідентифікувати переваги та недоліки у сфері зовнішньої торгівлі України, а також виявити можливості для покращення конкурентоспроможності та розширення географії торговельних партнерів. Детальний аналіз товарної структури імпорту, який наведений на рисунку 2.1, доповнює наше розуміння динаміки зовнішньої торгівлі України та дозволяє зробити висновки щодо її поточного стану та перспектив.

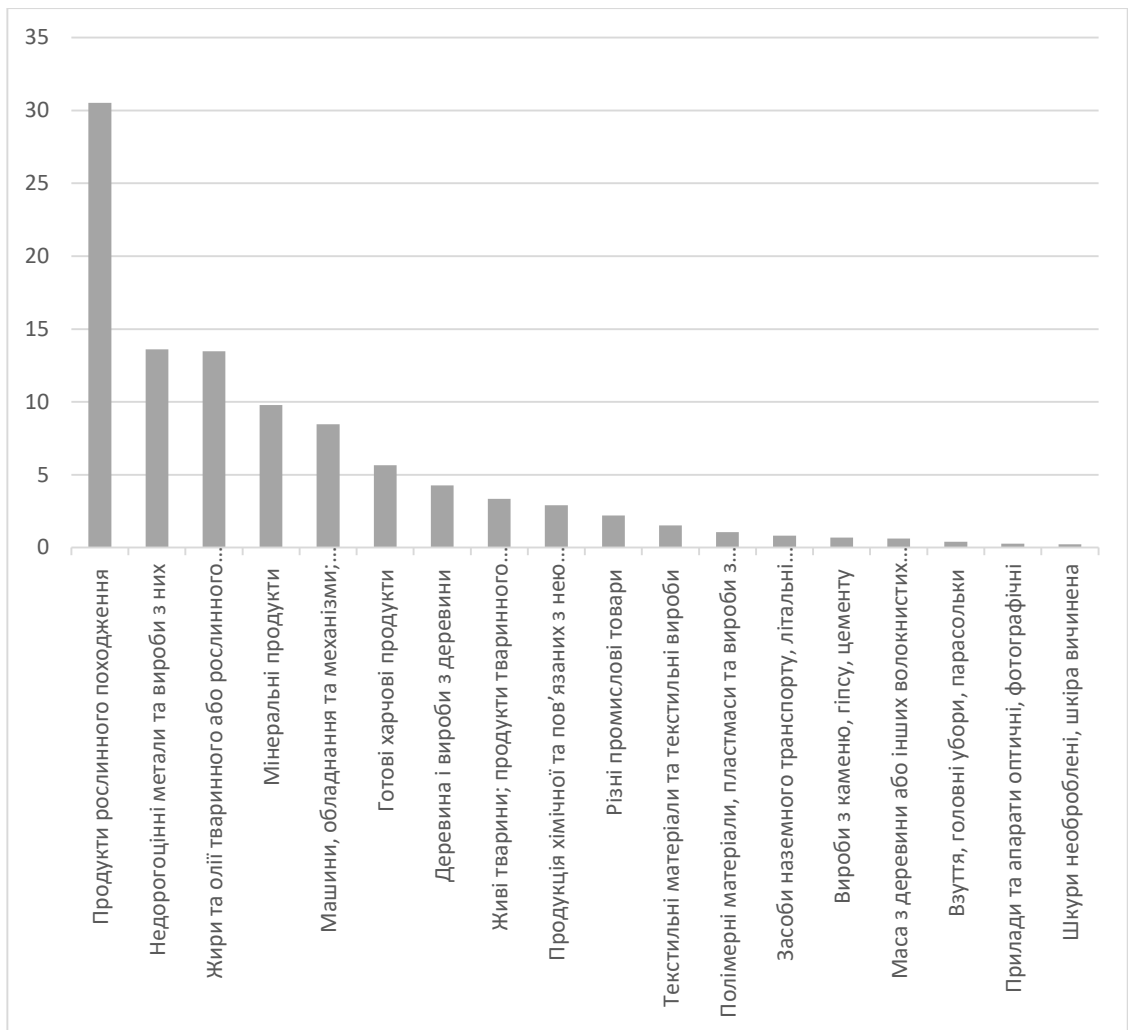

Рисунок 2.1 – Товарна структура експорту України за 2022 рік, % [12]

Відповідно до аналізу (Рисунок 2.1), більшу частину експорту України за 2022 рік складають продукти рослинного походження, недорогоцінні метали та вироби з них, жири та олії тваринного походження та мінеральні продукти. Україна виявляє певну ступінь міжнародної спеціалізації, особливо в галузях, таких як металургія, сільське господарство, хімічна промисловість та виробництво продукції з високою доданою вартістю. Металургійна галузь, зокрема, займає важливе місце у міжнародних ланцюгах створення вартості, завдяки своїм природним ресурсам та технологічному потенціалу. Однак, необхідно відзначити, що міжнародна спеціалізація України не є рівномірною і виникають проблеми щодо диверсифікації виробництва та експорту. Частка низькотехнологічних товарів зберігається в структурі експорту, що свідчить

про необхідність розширення виробництва продукції з високою доданою вартістю та розвитку інноваційних секторів.

Науковими дослідженнями було встановлено, що у галузях добувної промисловості України вища частка національної доданої вартості в експорті порівняно з галузями обробної промисловості[13]. Це пояснюється відсутністю науково-дослідної складової у більшості галузей переробної промисловості, що призводить до збільшення спеціалізації в експорті продукції з низьким рівнем переробки.

Проте добувну промисловість не можна вважати за міжнародну спеціалізацію. Досить велику частку мають недорогочінні метали та вироби з них. Згідно з дослідженнями Ю. Конрада та Т. Мельника, було встановлено, що металургійна галузь України виявляє найвищу інтеграцію у глобальних ланцюгах створення вартості [14]. Це базується на визначенні імпортової компоненти в експорті та частки галузі в загальному обсязі валового експорту.

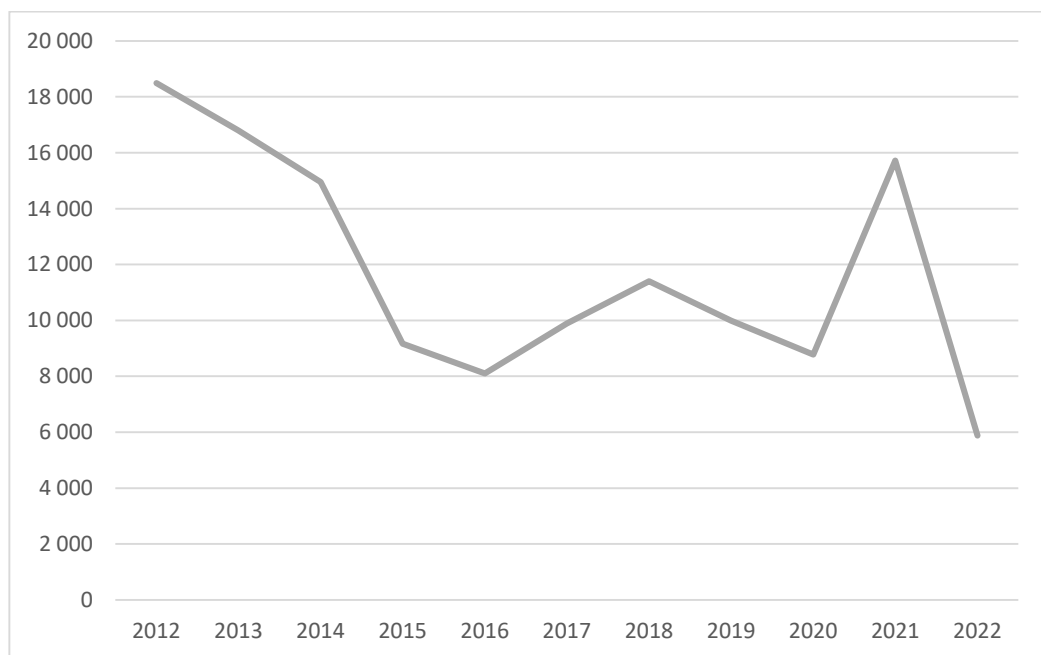

Рисунок 2.2 – Динаміка експорту чорних та кольорових металів та виробів із них за 2012-2022 роки, % [25]

Металургійна галузь України базується на значних природних ресурсах, зокрема на великих запасах залізної та сталевих руди. Це надає Україні

конкурентну перевагу у виробництві металургійної продукції та забезпечує її високу позицію на міжнародному ринку. Важливо відзначити, що металургійна галузь України спрямована на виробництво не лише сировинної продукції, але й готових металевих виробів з високою доданою вартістю. Це дає змогу Україні бути активним гравцем у глобальному металургійному секторі та постачати свою продукцію на ринки різних країн. Проте після 24 лютого 2022 року важливі українські сталеплавильні підприємства оголосили про зупинення виробництва у регіонах Маріуполь, Запоріжжя, Кривий Ріг та Дніпропетровській області. Протягом кількох місяців виробники поступово відновлювали свою діяльність. Однак, компанія "Метінвест" не змогли відновити такі заводи, як Маріупольський меткомбінат імені Ілліча та "Азовсталь", які у 2021 році виробляли 40% сталі в Україні. Контроль над цими підприємствами був втрачений компанією. До повномасштабного вторгнення в активному портфелі групи "Метінвест" були три сталеплавильні підприємства: Маріупольський меткомбінат імені Ілліча та "Азовсталь" у Маріуполі, а також "Каметсталь" у Дніпропетровській області[15]. На даний момент діє лише останнє з них. Крім того, спільне підприємство "Запоріжсталь" продовжує свою роботу у Запоріжжі.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну має серйозний вплив на металургійну галузь країни. Цей конфлікт призвів до руйнування та пошкодження важливої інфраструктури, яка є необхідною для функціонування сталепромислових підприємств. Багато металургійних заводів були змушені припинити свою діяльність через обмежений доступ до сировинних матеріалів, енергоресурсів та транспортних комунікацій. Крім того, металургійна галузь України стикається зі значними проблемами в забезпеченні експортних ринків та зведенні зовнішньоторговельних партнерств. Санкції, введені країнами-сусідами та іншими міжнародними партнерами, суттєво обмежують можливості металургійного сектора укладати нові угоди та зберігати наявні контракти.

Незважаючи на міжнародну спеціалізацію товарів, міжнародна спеціалізація України у сфері послуг є важливим аспектом її економічного розвитку. За останні десятиліття Україна стала активним учасником світового ринку послуг і успішно інтегрувалася у глобальні ланцюги створення вартості. На рисунку 2.2 вказана структура експорту послуг України за 2022 рік.

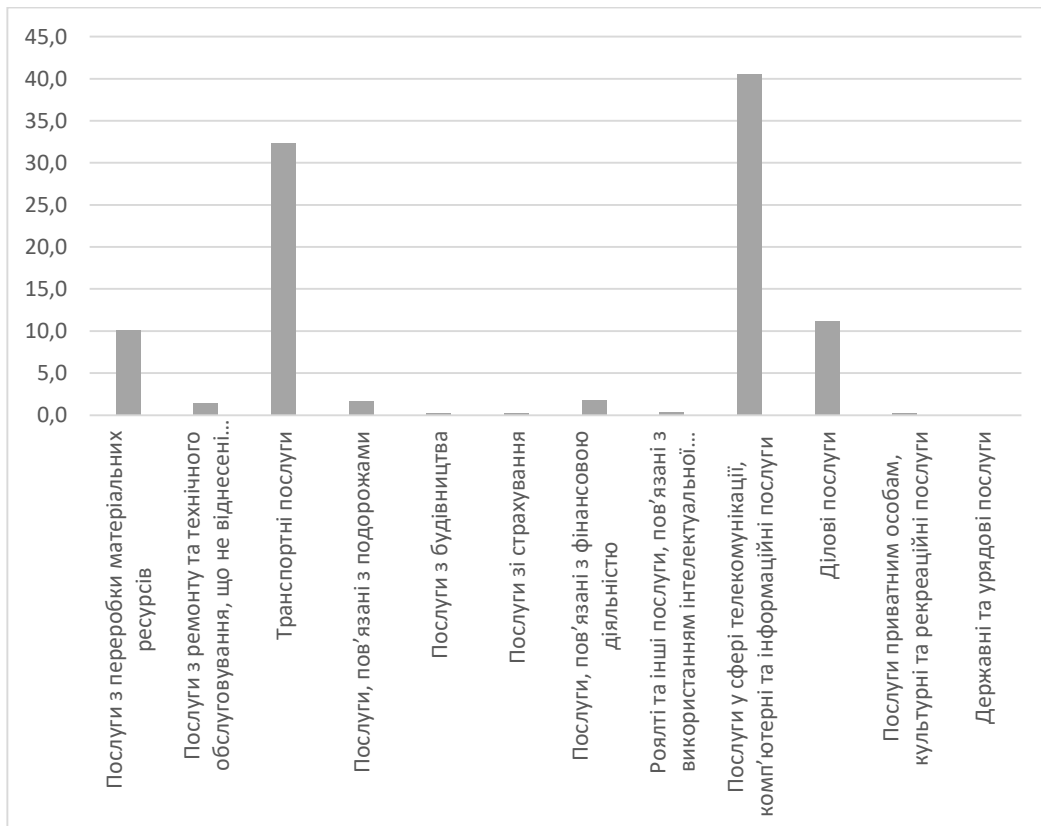

Рисунок 2.3 – Структура експорту послуг України за 2022 рік, % [16]

Згідно з рисунком 2.3, однією з ключових галузей міжнародної спеціалізації України є інформаційні та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Україна вирізняється високим рівнем кваліфікованої робочої сили в галузі ІКТ, що дозволяє їй займати конкурентні позиції на світовому ринку програмного забезпечення, інформаційних технологій, аутсорсингу та інших супутніх послуг. Українські ІТ-компанії активно співпрацюють зі світовими партнерами, надаючи їм різноманітні ІТ-рішення та послуги. Крім того, Україна також має потенціал для розвитку туристичної галузі. Природні та культурні ресурси країни приваблюють іноземних туристів, що сприяє

розвитку готельного бізнесу, туристичних агентств, гастрономічних послуг та інших супутніх сфер. Україна активно просуває свій туристичний потенціал на міжнародному ринку, привертаючи увагу іноземних туристів та інвесторів.

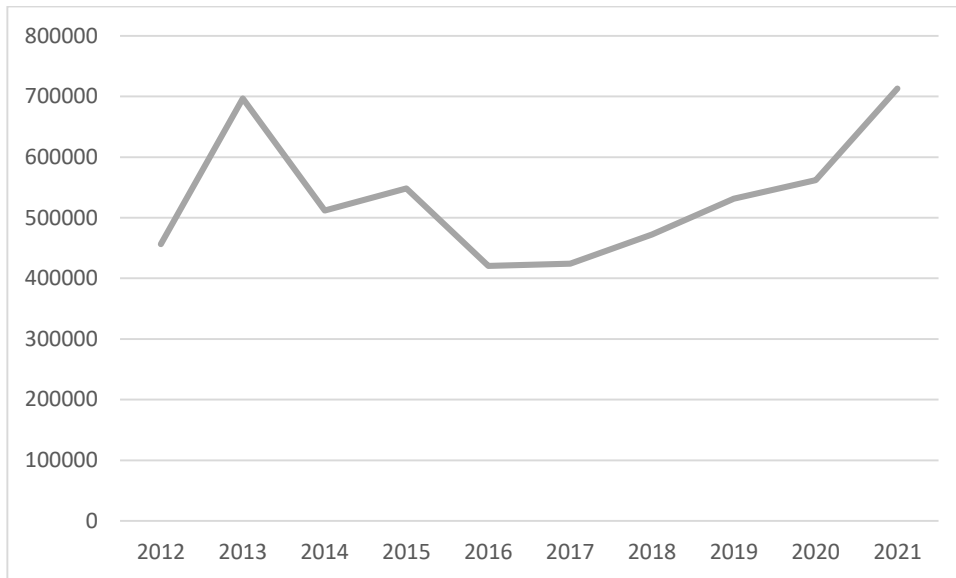

Рисунок 2.4 – Динаміка експорту послуг у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних послуг за 2012-2021 роки [16]

Разом з тим, для успішного розвитку міжнародної спеціалізації України важливо здійснювати ефективну зовнішньоекономічну політику, сприяти розвитку торговельних зв'язків з ключовими партнерами, вдосконалювати інфраструктуру та транспортні зв'язки, підтримувати інноваційність та розвиток людського капіталу. Такі заходи сприятимуть розширенню зовнішньої торгівлі, залученню іноземних інвестицій та зміцненню

2.2 Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України в контексті міжнародної спеціалізації

Україна, як країна зі значним економічним потенціалом та різноманітними ресурсами, активно працює над розвитком своєї зовнішньоекономічної діяльності з метою досягнення

конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Одним із стратегічних завдань української зовнішньоекономічної політики є розширення географії торговельних партнерів та диверсифікація експортного портфеля.

У процесі міжнародної спеціалізації, Україна намагається зосередитися на виробництві та експорті тих товарів, в яких вона володіє конкурентними перевагами, таких як сільськогосподарська продукція, металургійна промисловість, хімічна продукція та інші. При цьому, впровадження новітніх технологій, підвищення якості продукції та розвиток людського капіталу є важливими складовими успішної зовнішньоекономічної діяльності.

Згідно з науковцем Кушаковою Н. О. до основних факторів, які негативно впливають на металургійний комплекс України, можна віднести наступні:

- 1) недостатня інноваційна активність та обмежений науковий дослідження в металургійній галузі при неефективному використанні науково-технічного потенціалу. Це призводить до низьких темпів модернізації та інноваційної діяльності;
- 2) зменшення притоку іноземних інвестицій, що є результатом неблагоприятного політико-економічного клімату в країні;
- 3) використання застарілих основних виробничих фондів, які фізично та морально несучасні;
- 4) недостатня увага з боку держави до металургійного комплексу як провідної галузі національного господарства. Вона потребує не лише стратегічного визначення напрямів відновлення, але й адекватної фінансової підтримки;
- 5) недостатній розвиток внутрішнього ринку металопродукції та зниження покупної спроможності українських споживачів, що є результатом стагнаційних процесів у відповідних металоспоживчих галузях.
- 6) військовий конфлікт на сході країни та зрив стабільних зв'язків з російськими споживачами та постачальниками;

- 7) з одного боку, зростання цін на сировину, енергоресурси та транспортування, а з іншого боку, зниження світових цін та попиту на продукцію металургійного виробництва, що веде до скорочення чистого прибутку металургійних підприємств;
- 8) поглиблення екологічних проблем, пов'язаних з металургійною галуззю.

Науковець Мушнікова С. А вважає, що враховуючи високу залежність української чорної металургії від ситуації на світовому ринку, яка, як було вказано раніше, є складною й неоднозначною, виникає логічне питання про перспективи розвитку вітчизняного металургійного виробництва. В цілому, металургійна галузь промисловості є складною системою, яка вимагає значних капіталовкладень, енергозатрат та високих витрат[18]. Отже, для виходу з поточної ситуації необхідно переглянути управління цією галуззю в цілому.

Перш за все, для розвитку українських металургійних підприємств необхідно освоїти нові сегменти світового ринку. Це вимагатиме значних інвестицій в інноваційні проекти, спрямовані на підвищення якості металургійної продукції та отримання конкурентних переваг в порівнянні зі світовими лідерами в цій галузі. Крім того, важливо забезпечити достатній рівень державного фінансування таких проектів. Загалом, для забезпечення перспективного розвитку вітчизняного металургійного виробництва необхідно переглянути стратегічні підходи та привернути достатній обсяг інвестицій в інноваційні проекти, які допоможуть зміцнити конкурентоспроможність і зайняти важливу нішу на світовому ринку металургійних виробів. До існуючих проблем металургійної галузі України додалось повномасштабне вторгнення РФ та знищення інфраструктури України.

Деякі науковці вважають, що після закінчення війни, за умови збереження підприємств центральної України від руйнування під час бойових дій, українська металургійна галузь може мати перспективи для відновлення та навіть збільшення своєї присутності на експортних ринках. Це може бути пов'язано з витісненням російських підприємств зі світових ринків та

реалізацією плану прискореного вступу нашої країни до Європейського Союзу.

2.3 Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України в контексті міжнародної спеціалізації послуг

Одна з найбільш прибуткових галузей в Україні це ІТ-галузь. В останні роки ІТ-галузь в Україні активно зростає, що підтверджується зростанням числа міжнародних ІТ-проектів та значними досягненнями вітчизняних ІТ-фахівців. Швидкий прогрес у сфері ІТ вимагає постійних наукових досліджень для вивчення особливостей цього розвитку, ідентифікації ключових проблем та визначення шляхів їх вирішення. З метою аналізу сучасного стану ІТ-ринку України [20].

У 2022 році в галузі ІТ-послуг відбулися цікаві зрушення. Незважаючи на війну, яка розпочалася у лютому, обсяг ІТ-послуг значно збільшився на 27% порівняно з 2021 роком. Протягом перших п'яти місяців поточного року частка ІТ-послуг у загальному обсязі експорту послуг становила 46%, у порівнянні з 37% роком раніше. На початку конфлікту українські ІТ-спеціалісти завдяки своїй високій мобільності та здатності працювати безпосередньо віддалено змогли зберегти високий рівень зайнятості в цій галузі, незалежно від місця перебування [21].

За даними платформи для роботи з відкритими даними "Опендатабот", в період з січня по травень 2022 року обсяг експорту послуг залишився на тому ж самому рівні, що й у відповідному періоді минулого року, і склав 6,8 млрд доларів. Одночасно експорт товарів відбувся з втратою, скоротившись на 20% - з 22,5 млрд доларів до 17,9 млрд доларів [22].

Це свідчить про те, що експорт послуг зазнає меншого впливу від воєнних дій ніж експорт товарів, що є безумовним плюсом побудови міжнародної спеціалізації України саме на експорті послуг, зважаючи на геополітичну ситуацію навколо країни. За останні десятиліття Україна стала

важливим гравцем на міжнародному ринку ІТ-послуг та програмного забезпечення. Країна здобула визнання завдяки своїм висококваліфікованим фахівцям, технічному потенціалу та конкурентоспроможним виробничим можливостям. Українські ІТ-компанії набули репутації надійних та інноваційних партнерів, спроможних забезпечувати якісні рішення та сервіси в галузі програмування, розробки веб-додатків, мобільних додатків, штучного інтелекту та інших сфер ІТ. Україна має декілька переваг, які сприяють її міжнародній спеціалізації в ІТ-секторі. По-перше, це великий пул талановитих ІТ-фахівців, які мають високу технічну освіту та експертизу у сфері програмування та розробки програмного забезпечення. Українські фахівці є креативними та інноваційно налаштованими, що сприяє постійному розвитку галузі та впровадженню передових технологій [23].

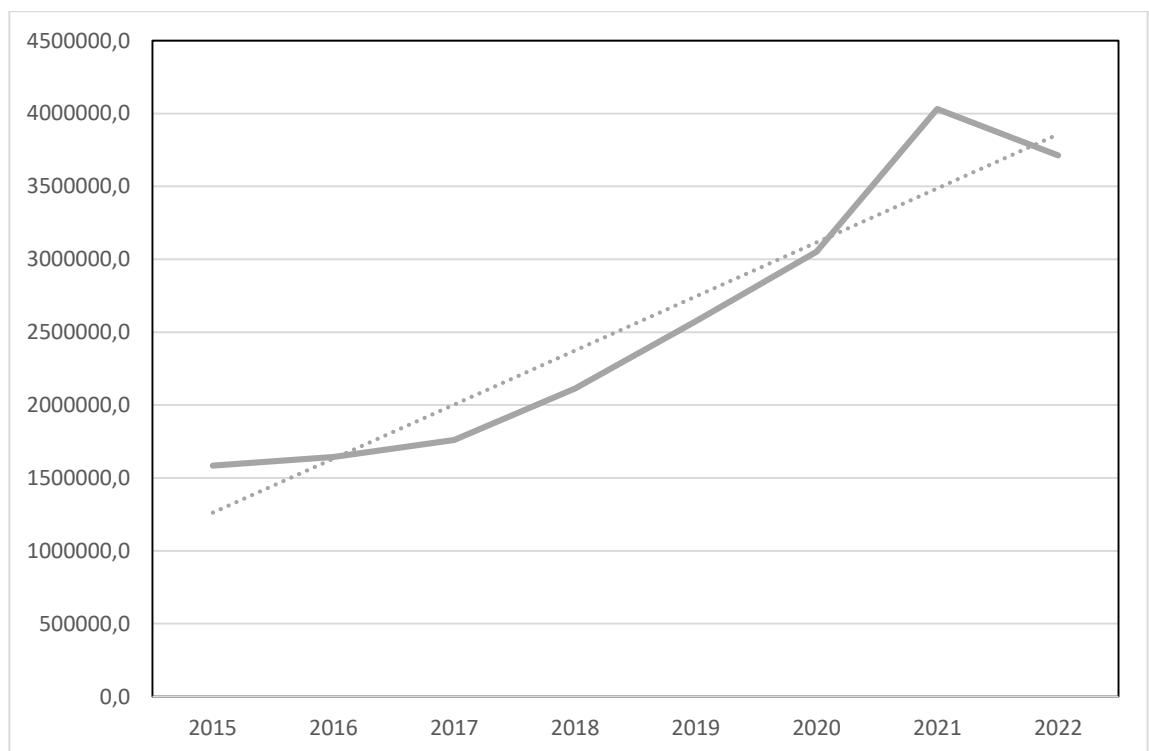

Рисунок 2.4 – Експорт інформаційних та телекомунікаційних послуг за 2015-2022 роки у тис. дол. США [24]

Згідно з рисунком 2.4, за 2022 рік експорт ІТ послуг впав приблизно на 8%, незважаючи на воєнні дії та знищення інфраструктури. При цьому падіння експорту недорогоцінних металів та виробів з них за цей же період – близько

60%[12]. Це свідчить про більшу конкурентоспроможність та можливості для ІТ галузі ніж для металургії в Україні. При цьому ІТ галузь продовжує зростати не зважаючи на геополітичну ситуацію.

Відносно низькі витрати на ІТ-розробку в Україні порівняно з багатьма іншими країнами створюють конкурентну перевагу для українських компаній. Це сприяє залученню замовників з-за кордону та розвитку експорту ІТ-послуг. Комбінація високої якості робіт та конкурентних цін створює привабливу пропозицію для замовників з різних країн світу.

У світлі зазначених переваг та потенціалу, міжнародна спеціалізація України в галузі ІТ є об'єктивним фактором, який сприяє розвитку економіки країни та її інтеграції в глобальну ІТ-сферу. Залучення іноземних інвестицій, партнерство з міжнародними компаніями та посилення науково-дослідної роботи в цій галузі є ключовими факторами для подальшого розвитку ІТ-сектору України і зміцнення її позицій на світовій арені.

3 НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Напрямки покращення міжнародної спеціалізації України вимагають системного підходу та реалізації стратегічних заходів, спрямованих на зміцнення конкурентоспроможності країни в глобальному ІТ-середовищі та металургійної галузі. З метою досягнення цієї мети, рекомендується впровадження наступних напрямків.

Розвиток та підтримка ІТ-освіти є одним з ключових напрямків для покращення міжнародної спеціалізації України в галузі інформаційних технологій. Посилення інвестицій у сферу ІТ-освіти вимагає розгляду комплексних заходів, спрямованих на забезпечення високої якості підготовки фахівців та забезпечення їхньої конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Перш за все, розширення мережі спеціалізованих навчальних закладів і університетських програм, спрямованих на надання високоякісної підготовки в галузі інформаційних технологій, є необхідним. Необхідно розвивати спеціалізовані кафедри, факультети та інститути, які забезпечуватимуть навчання з актуальних технологій та програмування, інформаційної безпеки, штучного інтелекту, веб-розробки, аналізу даних та інших сучасних напрямків ІТ-галузі. Для досягнення цієї мети також потрібно забезпечити активне співробітництво з відомими міжнародними університетами та навчальними закладами, що дозволить залучати світовий досвід та передові практики в процес навчання. Розробка спільних програм, обмін студентами та викладачами, організація спільних проектів та дослідницької роботи сприятимуть підвищенню якості освіти та підготовки кваліфікованих кадрів. Розвиток та підтримка ІТ-освіти мають стратегічне значення для покращення міжнародної спеціалізації України. Це допоможе створити потужну кадрову базу, спроможну конкурувати на міжнародному ринку інформаційних технологій, сприятиме залученню іноземних інвестицій та розвитку

інноваційних проектів, а також підтримає сталий економічний розвиток країни.

Для стимулювання розвитку інноваційних підприємств та стартапів важливо створити сприятливі умови їхнього функціонування. Це включає спрощення адміністративних процедур, зменшення бюрократичних перешкод та надання підтримки у сфері інтелектуальної власності. Також важливо розвивати інфраструктуру для стартапів, забезпечувати доступ до сучасних офісних приміщень, спільних робочих просторів (коворкінгів), лабораторій, технічних ресурсів та інших необхідних інфраструктурних засобів. Залучення іноземних ринків та сприяння експорту інноваційних продуктів та послуг також мають важливе значення. Необхідно активно працювати над встановленням партнерських зв'язків з міжнародними компаніями, організовувати виставки, конференції та бізнес-місії для презентації українських інновацій. Також слід розвивати програми обміну та співпраці з іноземними університетами та дослідницькими центрами, що сприятиме обміну знаннями та технологіями.

Посилення науково-дослідної роботи є важливим фактором для розвитку міжнародної спеціалізації України в галузі інформаційних технологій. Збільшення обсягів інвестицій у наукові дослідження та розробки сприяє створенню інноваційних продуктів, нових технологій та підвищенню конкурентоспроможності українського ІТ-сектору. Для досягнення цієї мети необхідно створити сприятливі умови для співпраці між науковими установами, університетами та приватним сектором. Важливо розвивати партнерські відносини та механізми обміну знаннями та дослідницькими розробками між цими суб'єктами. Наприклад, створення спільних наукових лабораторій та дослідницьких центрів, де фахівці з академічного середовища та приватного сектору можуть працювати разом над конкретними проектами. Такі партнерства сприятимуть обміну досвідом, перенесенню нових технологій з лабораторій у реальний сектор, а також створенню інноваційних продуктів. Додатково, важливо забезпечити підтримку наукових установ і

університетів шляхом збільшення фінансування наукових досліджень. Це може бути досягнуто через виділення державних коштів на наукові програми та гранти, а також заохочення приватного сектору до інвестування в наукові проекти. Запровадження конкурсних програм та стипендій для молодих дослідників також стимулюватиме розвиток науково-дослідної роботи в галузі ІТ.

Вдосконалення правової бази є важливим кроком для розвитку міжнародної спеціалізації України в галузі інформаційних технологій. Розробка та впровадження ефективної правової бази, спеціально спрямованої на регулювання сфери ІТ, є важливим завданням для створення сприятливого інвестиційного клімату та забезпечення правової впевненості для учасників ІТ-ринку. Одним з важливих аспектів правової бази є законодавство про інтелектуальну власність. Це включає розробку законів та правил, які захищають права авторів програмного забезпечення, баз даних, винаходів та інших інтелектуальних творів, що створюються в галузі ІТ. Ефективне регулювання цієї сфери сприятиме стимулюванню інноваційного розвитку, залученню інвестицій та захисту прав власності українських ІТ-компаній. Крім того, правова база повинна враховувати такі аспекти, як захист персональних даних та кібербезпека. Розвиток цифрової сфери супроводжується збільшенням обсягу персональних даних, які збираються та обробляються в ІТ-секторі. Важливо розробити надійні механізми захисту цих даних, встановити відповідні норми та правила, що гарантують конфіденційність та приватність користувачів. Крім того, впровадження ефективних заходів кібербезпеки є важливим аспектом для запобігання кібератакам та забезпечення безпеки інформаційних систем. Отже, вдосконалення правової бази у сфері ІТ передбачає розробку та впровадження ефективних нормативних актів, які регулюють інтелектуальну власність, захист персональних даних, кібербезпеку та створюють сприятливі умови для розвитку стартапів та інноваційних підприємств в галузі ІТ. Це важливий крок у створенні сприятливого інвестиційного клімату та забезпеченні правової

впевненості для розвитку міжнародної спеціалізації України в галузі інформаційних технологій.

Металургічна галузь є однією з ключових галузей промисловості в Україні, і покращення міжнародної спеціалізації в цій сфері має велике значення для стабільного розвитку економіки країни. Для досягнення цієї мети, необхідно розглянути деякі напрямки, які можуть сприяти покращенню міжнародної спеціалізації української металургії. По-перше, важливим напрямком є модернізація виробничих потужностей. Це передбачає впровадження новітніх технологій, автоматизацію процесів та підвищення ефективності виробництва. Модернізація дозволить знизити витрати на виробництво, покращити якість продукції і забезпечити конкурентоспроможність на міжнародних ринках. Другим напрямком є розширення експортних ринків. Для цього необхідно активно працювати над пошуком нових партнерів і розширенням географії експорту. Важливо здійснювати маркетингові дослідження, вивчати потреби і вимоги замовників з інших країн, а також забезпечити відповідність продукції українських металургійних підприємств міжнародним стандартам. Третім важливим напрямком є підвищення якості продукції. Це включає вдосконалення технологічних процесів, впровадження систем контролю якості, сертифікацію продукції та забезпечення високих стандартів якості. Підвищення якості продукції є важливим фактором для конкуренції на міжнародних ринках і забезпечує довіру споживачів до українських металургійних виробників. Крім того, розвиток та впровадження нових матеріалів та технологій також може сприяти покращенню міжнародної спеціалізації української металургії. Дослідження в галузі нових матеріалів, їх властивостей та застосування можуть привести до розробки інноваційних продуктів, які знайдуть попит на міжнародних ринках і забезпечать перевагу українським підприємствам.

Висновки

У процесі дослідження було з'ясовано, що міжнародна спеціалізація вважається важливим фактором економічного розвитку країни. Вона дозволяє Україні отримувати конкурентні переваги на міжнародному ринку, прискорювати економічне зростання, залучати іноземні інвестиції та сприяти розвитку нових галузей. Аналізуючи передумови міжнародної спеціалізації України, було встановлено, що наявність висококваліфікованої робочої сили, науково-технічного потенціалу та розвиненої інфраструктури створює сприятливі умови для економічного зростання та розширення міжнародного співробітництва. Крім того, підтримка з боку держави у вигляді стимулюючих заходів, фінансової підтримки та розвитку інноваційного середовища є ключовим чинником успішної міжнародної спеціалізації. Було визначено, що одним з важливих векторів розвитку міжнародної спеціалізації України є галузь металургії та інформаційних технологій.

Фактори, що впливають на розвиток міжнародної спеціалізації, включають глобалізацію світової економіки, технологічний прогрес, зміни в міжнародній торгівлі та конкуренції. Наявність сприятливих економічних, політичних та правових умов також має значний вплив на успішну міжнародну спеціалізацію країни. З метою подальшого розвитку міжнародної спеціалізації України, необхідно зосередитись на розвитку конкурентоспроможних галузей, які мають високий потенціал на міжнародному ринку. Створення інноваційного середовища, підтримка стартапів та інноваційних проєктів, а також поліпшення правової бази, пов'язаної з міжнародною спеціалізацією, таких як законодавство про інтелектуальну власність, торгівлю та інвестиції, визначають успішність цього процесу.

Отримані результати мають практичне значення для формування ефективних стратегій розвитку економіки України та підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Дослідження підкреслює важливість активної участі держави, бізнесу та науково-дослідних установ у

створенні сприятливого середовища для міжнародної спеціалізації та підтримки інноваційного розвитку. На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що міжнародна спеціалізація є необхідним і важливим шляхом для України, щоб розширити свій присутній на міжнародному ринку. Посилення міжнародної спеціалізації може позитивно вплинути на економічне зростання, підвищення зайнятості та поліпшення життя населення. Отже, розвиток міжнародної спеціалізації України є важливою стратегічною метою, і досягнення успіху в цьому напрямку залежить від комплексного підходу, сприятливих умов та підтримки з боку держави, бізнесу та академічного середовища. Це відкриває широкі можливості для розвитку України як сучасної, конкурентоспроможної та інноваційної країни у глобальному економічному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кривенко К. Т., Савчук В. С., Беляєв О. О. Політична економія. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/5457/132/> (дата звернення: 30.04.2023).
2. Романащенко М. О., Романащенко І. О. Сучасний розвиток міжнародного поділу праці. Вісник студентського наукового товариства. 2020. Вип. 1. С. 98-102. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/7029> (дата звернення: 30.04.2023).
3. Міжнародні економічні відносини: підручник / За редакцією А. П. Голікова, О. А. Довгаль. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 602 с. URL: <http://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/d41e84517cfd25b5ad61025384ff017.pdf> (дата звернення: 30.04.2023).
4. Посохов І. М. Міжнародний поділ праці в умовах європейської економічної інтеграції [Електронний ресурс] / І. М. Посохов, Д. Д. Похвалітова // Міжнародні економічні відносини. Сталий розвиток України в умовах глобалізації та Європейської економічної інтеграції: проблеми, перспективи, ефективність. ФЕНІКС-2022 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 31 травня 2022 р. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/57295> (дата звернення: 30.04.2023).
5. Международная экономика : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по напр. "Экономика" и спец. "Мировая экономика": В 2-х ч. / А. П. Киреев. - М. : Междунар. отношения, 1997 . Ч. 1 : Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. - [Б. м.] : [б.в.], 1997. - 416 с. - ISBN 5-7133-0899-5
6. Adam S. Wealth of nations. Cosimo Classics, 2007. 596 p.
7. Ricardo D. On foreign trade. 200 years of ricardian trade theory. Cham, 2017. С. 233–268. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-60606-4_20 (дата звернення: 06.05.2023).

8. Ohlin B., Heckscher E. F. Contributions to the economic and social history of sweden during and after the world war. *The economic journal*. 1927. Т. 37, № 147. С. 441. URL: <https://doi.org/10.2307/2223568> (дата звернення: 01.05.2023).
9. Porter M. Competitive advantage of nations. *Competitive intelligence review*. 1990. Т. 1, № 1. С. 14. URL: <https://doi.org/10.1002/cir.3880010112> (дата звернення: 06.05.2023).
10. Вертелєва О. Фактори міжнародної конкурентоспроможності України. *Вісник кнТЕУ*. 2016. № 3. С. 33–48. URL: <http://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/845/785> (дата звернення: 02.05.2023).
11. Найдюк А. Міжнародний поділ праці в системі ефективної зайнятості населення України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013. Т. 2, № 4. С. 214–217. URL: <http://elar.khmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1162/1/NAIDIUK.pdf> (дата звернення: 04.05.2023).
12. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.05.2023).
13. Assessment of the ukrainian industries' participation in global value added chains / V. Y. Khaustova та ін. *The problems of economy*. 2020. Т. 3, № 45. С. 73–85. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-3-73-85> (дата звернення: 21.05.2023).
14. Конрад Ю. В., Мельник Т. М. Промисловість України у глобальних ланцюгах створення вартості. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 153-159.
15. Економічна правда. Що лишилось від української металургії. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/03/29/698540/> (дата звернення: 22.05.2023).

16. Структура зовнішньої торгівлі послугами за видами. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/zd/ztp_kv/ztp_kv_2022_ue.xls (дата звернення: 22.05.2023).

17. Кушакова Н. О. Металургійний комплекс України : загальна характеристика та сучасний стан розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 23. Частина 1. С. 162–166.

18. Мушнікова С. А. Сучасний стан та перспективи розвитку підприємств металургійної галузі України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2019. № 68. URL: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i68.189030> (дата звернення: 22.05.2023).

19. Шайда О. Є., Полякова Ю. В., Рипська Є. Ю. Перспективи розвитку металургійної промисловості України у контексті відновлення економіки. Підприємництво та інновації. 2022. № 24. С. 28–33. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/24.4> (дата звернення: 23.05.2023).

20. Задорожнюк, Н. О. Перспективні напрями розвитку ІТ-галузі в Україні / Н. О. Задорожнюк // ЕКОНОМІКА: реалії часу = ECONOMICS: time realities [Електрон. ресурс]. URL: <http://dspace.opu.ua/jspui/handle/123456789/11361> (дата звернення: 23.05.2023). – Одеса, 2019. – № 6 (46). – С. 77–84.

21. It services outsourcing in ukraine / D. Shchytyov та ін. Information technology and computer engineering. 2022. Т. 55, № 3. С. 85–90. URL: <https://doi.org/10.31649/1999-9941-2022-55-3-85-90> (дата звернення: 23.05.2023).

22. Економічна правда. За п'ять місяців експорт ІТ-послуг попри війну зріс на 27% – Опендатабот. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/07/6/688894/> (дата звернення: 23.05.2023).

23. Ukraine's dynamic IT sector. BBC Future. URL: <https://www.bbc.com/storyworks/future/ukraine-innovating-for-the-future/ukraines-dynamic-it-sector> (дата звернення: 24.05.2023).
24. Структура зовнішньої торгівлі послугами за видами. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.05.2023).
25. Динаміка товарної структури експорту. Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_u.pdf (дата звернення: 25.05.2023).